

ОГЛЕДИ

УДК: 338.2(497.11)“2008/2009”

Примљено: 3. марта 2009.

Прихваћено: 15. марта 2009.

Оригинални научни рад

Српска политичка мисао

број 1/2009.

год. 16. vol. 23.

стр. 149-170.

*Снежана Грк**

Институт друштвених наука, Београд

СРБИЈА У ЗОНИ РЕЦЕСИОНОГ СУМРАКА

Резиме

Највећи проблеми са којима се Србија суочава јесу неефикасна државна бирократија, политичка култура елите и висок ниво корупције. Укупна економска ситуација у Србији је тешка због крхких макроекономских и економских перспектива. Посебно забрињава изузетно низак ниво инвестиција, растући спољнотрговински дефицит, растући буџетски дефицит, немогућност раста извоза и сервисирање дуга. Ако не буде задовољавајућег прилива акумулације из иностранства наступиће криза у сервисирању дуга која ће се рефлектовати на привредну кризу. Довођење земље на ивицу економског краха – због макроекономске нестабилности која би се рефлектовала на привредну кризу са рецесијом и која би се веома брзо проширила и на финансијску нестабилност – не оставља довољно маневарског простора за за деловање српској власти. Неизвесно је каква ће бити судбина ове земље када више ништа не буде имало у њој да се прода. Једини излаз су нови кредитни ангажмани са међународним финансијским организацијама, а посебно са ММФ.

* Овај рад је део истраживања на пројекту *Србија и Европа - економске анализе и прогнозе*, евиденциони број 149038, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Кључне речи: економска криза, корупција, кредити, сервисирање дуга, политичка култура елите.

Има се утисак да је још увек гро људи у Србији “опијен“ и не види куда иде Србија. Или су можда заведени илузијом о уласку у Европску унију како обећавају “експертске елите”, па ишчекујући “упловљавање” у ту заједницу не виде стварност. А стварност је доста сурова, па илузија може да буде јако опасна, поготово када је најтежи државни и друштвени проблем – економска политика.

Новонастала глобална економска и финансијска криза доприноси да дубина кризе у Србији поприми разорне димензије. Стога се треба под хитно “отрезнити” и видети да ће модел досадашње економске политике и вал надлазеће финансијске кризе разорити економско ткиво земље и оставити иза себе дуготрајне последице. Након тога ће пут до Европске уније бити још тежи. Осим услова које Европа поставља биће још више нагомиланих унутрашњих проблема, који неће моћи брзо и лако да се превазиђу.

РЕАЛНОСТ СРПСКЕ ЕКОНОМИЈЕ

Укупна економска ситуација јако је тешка због ниске производње, крхких макроекономских и економских перспектива, дугова државних фирми, застареле инфраструктуре, велике незапослености. Људи у Србији још увек не живе у стабилном окружењу, пошто много шта у њему не функционише (судство, недограђено законодавство, административне препреке, несигурност, корупција, криминал, бирократија...). Изражени су конфликти интереса, јер се не поштују закони о њиховом спречавању. Правосуђе је у Србији под утицајем извршне власти. Велики је отпор на примену Закона о јавним набавкама. Разлог за овакав отпор налази се у чињеници да су многи градили каријере на пословима из те области без икакве контроле. Највећи проблем је што не постоји истинска воља за примену тог закона, а за то је највише одговорна власт у земљи.

У наредном раздобљу ће бити веома тешко одржавати макроекономску стабилност због несређеног привредног амбијента. Већ на почетку 2009. године било је прилично проблема у одржавању макроекономске равнотеже. Разлог је што је током 2008. године почела да “пресушује” инострана финансијска подршка, приватизација се одвијала на веома проблематичан начин, па је она чак и заустављена, политичке партије су водиле економску политику,

па су очекивања која је давала влада Србије постала изневерена. Генерално посматрајући, све то је утицало да привредна кретања у Србији буду забрињавајуће лоша.

Реалност у Србији је следећа: пад индустријске производње, растући спољнотрговински дефицит, растући буџетски дефицит, енормна незапосленост и сиромаштво.

Привреда Србије је пред колапсом. Српска предузећа су у доста тешкој ситуацији. Велики број њих дугови напросто гуше. Средином марта 2009. године предузећа су дуговала 2,4 милијарде еура¹⁾. А проблем се и даље укрупњава. Ево зашто. Да би задржале или прошириле производњу, домаће фирме су принуђене да узимају неповољне банкарске кредите са каматним стопама које се на месечном нивоу велике, што знатно повећава цену њихове робе. Домаћи произвођачи, ради непостојања одговарајућих мера заштите и дотација, на тржишту губе “ценовну утакмицу” са увозном робом, чији произвођачи у својим земљама имају субвенције.

Неликвидност српских фирми је попримила алармантне размере и прети да потпуно блокира финансијске токове у привреди. Ради перманентног недостатка финансијских средстава који траје последње две године, а нарочито је то изражено од 2008. године, и ради продужетка рокова плаћања (у просеку више од четири месеца) свако четврто предузеће у Србији у јануару 2009. године је имало проблеме са неликвидношћу. Но, број неликвидних предузећа се драматично повећава. Пошто предузећа немају новац на рачунима²⁾ због застоја наплате она књиже огромне губитке и нису у могућности да исплаћују зараде укључујући и високе стопе пореза и доприноса као и остале дажбине својим запосленим радницима. Резултат таквог стања јесте отпуштање радника. Тек ће у времену које долази српска привреда осетити суноврат, уз нова велика отпуштања радника, а све под плаштом светске економске кризе.

Србија је већ крајем 2008. године ушла у рецесију. Криза која је захватила реални сектор још много раније сада се током 2009. године преноси и на банкарски сектор, који веома суздржано одобрава кредите.

С кризом реалног сектора, извоз пада, а незапосленост убрзано расте. Почетком 2009. године изражени су депресијацијски притисци, јер је повећана потражња за девизама, због повећаних отплата спољног дуга, огромног дефицита спољне трговине и

1) Извор: Борба, 17. март 2009. године, стр. 1.

2) Рачуни 59.216 српских фирми на дан 13. март 2009. године били су блокирани ради дуга домаћим предузећима и институцијама за 220 милијарди динара.

платног биланса. Ради тога централна банка повећава монетарне рестрикције.

Девизне резерве земље су током 2009. године почеле да се топе. Јако је опасно када задуживање државе код централне банке премашу пет одсто (пет одсто је стандард у земљама Европске уније). Када до тога дође то значи тежњу да се део девизних резерви утроши на разне буџетске потребе, па и за санирање социјалних тензија у пропалим гигантима који, због одуговлачења с доношењем закона о стечају, постају све већи проблем у Србији.

Чињеница је да Европа неће решавати нагомилане проблеме у Србији. Тим пре што је и сама у проблемима због глобалне финансијске кризе, а и да није те кризе она се не би бавила унутрашњим проблемима у Србији.

Сценарио развоја светске финансијске кризе је доста сложен. Драстичан пад цена нафте и пресахле инвестиције само су неки од чинилаца који су уз шире деловање глобалне економске кризе, велики број земаља довели на најнижи ниво од кредитног краха с краја двадесетих година. Уопштено говорећи производња³⁾ је у колапсу широм света. Европска комисија⁴⁾ је прогнозирала привреди ЕУ пад од 1,8 одсто у 2009. години, а у еурозони за 1,9 одсто.

Исто тако, страх од губитка посла у вези је са страхом од глади, беде, сиромаштва. Међународна организација рада (МОР) предвиђа да ће до краја 2009. године у свету без посла остати 51 милион људи, као последица успоравања привредног раста који је прерастао у глобалну кризу на тржишту рада.

Србија није изузетак од осталих земаља у региону и свету уопште. Српска привреда је већ у доста тешкој ситуацији, па ће је криза дубоко погодити.

ЕФЕКТИ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ

У Србији је у раздобљу од 2000-те године до данас стопа раста износила 5,1 одсто. Раст бруто домаћег производа (GDP) засни-

3) Индустијска производња у Америци је у јануару 2009. године опала за 3,6 одсто, а у Великој Британији за 4,4 одсто, а то је једнако годишњем паду од 13,8 одсто односно 16,4 одсто. У Немачкој је индустријска производња у четвртм кварталу 2008. године пала за 6,8 одсто, на Тајвану 21,7 одсто, у Јапану за 12 одсто, па бруто друштвени производ ових земаља опада знатно брже него што је то било почетком деведесетих година прошлог века. (Извор: www.alhambrainvestments.com)

4) ЕК је дала прогнозу 19.01.2009. године.

вао се на трговини, односно увозу туђих производа, туђег новца, наиме туђој моћи, а не на стварању властитих нових и додатних вредности. Сада када је дошло до рецесије у Европи и свету, разумљиво је да раст GDP-а заснован на потрошњи туђе хране, технике, новца не може бити трајан. Још једном се потврдило да је сваки раст који се темељи на туђој финансијској и материјалној моћи врло ризикантан, а вођење такве политике тотално погрешно. Најбољи пример за ову тврдњу је управо Мађарска, Исланда, Ирска, Румунија, Бугарска и Србија.

Због погрешне економске политике каква се води у Србији данас имамо лоше макроекономске показатеље⁵⁾ - пад привредне активности, пад GDP-а, пад трговине на мало, растућу инфлацију⁶⁾, рапидно слабљење националне валуте и све вечи број незапослених⁷⁾.

Генерално посматрајући индустријска производња је склона гибањима, али овакво смањење није виђено од нафтне кризе седамдесетих година прошлог века. Пад производње бележи се широм света⁸⁾. Тај пад је далеко већи у земљама чија производња директно зависи од извоза.

Индустријска производња⁹⁾ у Србији се смањује по веома високој стопи од 20 одсто на годишњем нивоу. Трговина се смањује по стопи од чак 40 одсто у неким земљама и у случају када су у питању неки производи. Српска привреда је у забрињавајућим тешкоћама. Извоз је једва нешто већи од 20 одсто бруто домаћег

- 5) Сасвим је сигурно да ће подаци о садашњем стању макроекономских показатеља, када их будемо имали, указивати на додатно погоршање у односу на оне с краја прошле године и првог квартала 2009. године.
- 6) У Србији је у фебруару 2009. године инфлација износила 2,3 одсто, а годишња стопа инфлације достигла је 10,7 процената. (Извор: Републички завод за статистику, доступно 27.02.2009. године).
- 7) У Србији је у јануару 2009. године било незапослено 736.816 људи. (Извор: Национална служба за запошљавање, доступно 27.02.2009. године).
- 8) Индустријска производња у Америци је у јануару 2009. године опала за 3,6 одсто, а у Великој Британији за 4,4 одсто, што је једнако годишњем паду од 13,8 одсто односно 16,4 одсто. У Немачкој је индустријска производња у четвртм кварталу 2008. године пала за 6,8 одсто, на Тајвану 21,7 одсто, у Јапану за 12 одсто, па код ових земаља бруто друштвени производ опада и брже него што је то бележено почетком деведесетих година прошлог века. (Извор: www.stat.si, доступно 27. 02. 2009. године, www.alhambrainvestments.com, доступно 27. 02. 2009. године).
- 9) Индустријска производња у децембру 2008. године у односу на исти месец 2007. године пала је у Србији за 8,9 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, 27.02.2009. године).

Индустријска производња има пад још од октобра 2008. године. У јануару 2009. године она је забележила пад од чак 17 одсто у односу на исти месец претходне године.

производа. Ово је последица политике курса и недоследне либерализације.

Политика курса динара каква се водила погодовала је увозничким лобијима. Увозници су профитирали играјући на карту прецењеног динара. Заправо, такав курс је промовисао увозне робе а није одговарао домаћим извозницима, и отежавао је позицију онима који су кредитно задужени.

Када курс динара благо пада¹⁰⁾ тада цене свих увозних производа, али и домаћих у које се уграђују компоненте из увоза, осетно порасту. Поред тога, са падом курса динара држава мора издвојити додатна средства за отплату главнице спољњег дуга.

Ако дође до значајнијег пада вредности динара негативни ефекти по економско стање у земљи били би још наглашенији. Наиме, просечна плата радника би се на годишњем нивоу још више снизила, а и просечна пензија би била мања. Осим тога, сви они који отплаћују кредите морали би отплатити вишеструко већу рату него данас, а отплата главнице државног дуга би порасла.

Курс динара ће 2009. године бити суочен са великим изазовима. Ради тога што стабилан курс према еуру првенствено зависи од континуираног прилива девиза из иностранства – а њега ће бити далеко мање него што је то било у протеклим годинама.

Значајан фактор који је имао дејство на јачање домаће валуте током 2008. године, а нарочито у првој половини те године, било је снажно задуживање корпоративног сектора у иностранству. То је повећало понуду девиза на српском тржишту. Али, 2009. године и наредних година на значајно задуживање у иностранству се више не може рачунати. Већина иностраних обавеза које доспевају мораће да се рефинансирају на домаћем тржишту, а то ће повећати потражњу за страним валутама.

Централна банка ће се наћи пред великим изазовима. Ти изазови су – како одбранити курс динара и како обезбедити довољну ликвидност банака како би оне могле кредитирати предузећа и државу. Проблем је у томе што повећање количине динара на тржишту руши курс динара, док повлачење динара с тржишта, брани курс али смањује ликвидност. Смањену ликвидност и недостатак капитала на тржишту банке углавном компензирају повећањем капиталних стопа.

10) Од почетка године динар је ослабио 5,7 одсто према еуру и за 15,2 одсто према долару. Јануарска депресијација динара износила је 6,2 одсто. (Извор: НБС, 20. фебруар 2009. године.)

Влади Србије стоје на располагању само две могућности. *Једна могућност* је да она настави са дефлаторном политиком очувања курса. И највероватније је да ће се влада одредити за ту алтернативу, јер је већ затражила помоћ од ММФ-а. (О овоме више у тексту који следи). Лоша страна политике очувања курса јесте да ће то изазвати још веће проблеме у привреди, велики број банкрота предузећа, а самим тим и губитка радних места. *Друга могућност* је да се изврши корекција динара. У том случају пао би животни стандард становништва, повећале би се рате кредита, али би добар део радних места био сачуван.

Наравно, независно од тога који модел се одабере, претпоставка његова успеха јесте ребаланс државног буџета, значајно смањење потрошње јавног сектора и коренита промена макроекономске политике.

У последњем кварталу 2008. године дошло је до смањења кредитирања привреде, док је знатно порасло кредитирање државе, а то значи повећану тражњу државе за приватним средствима. Србија је данас суочена са озбиљним проблемом јер држава троши огромну количину доспелог капитала на тржишту за задовољавање својих потреба. Ради тога је мало новца доступно привреди. Истовремено приватни инвеститори, а нарочито они из иностранства, су постали веома обазриви због високог степена ризичних улагања. Србија има најлошији кредитни рејтинг у односу на земље у региону.

Међународна агенција за процену кредитне способности земаља “Фич рејтингс” ревидирала је изгледе Србије за 2009. годину и уместо као стабилне описала их је као негативне¹¹⁾. Агенција са седиштем у Лондону сврстала је Србију у нову, нижу категорију, пре свега због високог текућег буџетског дефицита и велике потребе за спољним финансирањем како би могли да се отплаћују велики приватни дугови.

Такође и међународна Агенција “Standara end Poor’s”, сврстала је Србију (са оценом ББ-) у категорију са најгорим кредитним рејтингом у региону. Наиме, оцена¹²⁾ ББ- је најлошија на листи кредитног рејтинга (видети *Табелу 1.* и *Табелу 2.*).

11) Извор: Vi-Bi-Si.

12) Ранг ААА означава највећи кредитни рејтинг, бок ББ, ББ+ и ББ- означавају ранг испод пожељне границе инвестирања, али дужник у принципу може да испуњава своје обавезе.

Табела 1. Кредитни рејтинг

Земља	Оцена	Очекивања
Србија	ББ-	Негативно
Бугарска	БББ	Негативно
Хрватска	БББ	Негативно
Мађарска	БББ	Негативно
Македонија	ББ+	Негативно
Румунија	ББ+	Негативно
Словенија	АА	Стабилно

Извор: *Standard & Poor's, Credit Ratings, 31. 12. 2008. године*

Карактеристично је запазити да су од краја децембра 2008. године до краја фебруара 2009. године Бугарска и Мађарска поправиле свој кредитни рејтинг, односно из зоне негативних очекивања преместиле су се у стабилно очекивање, док је Словенија такође напредовала и означена је као земља са највећим кредитним рејтингом. Србија је и даље остала у зони негативног очекивања кредитног рејтинга, као најлошија од свих земаља у централној и источној Европи.

Табела 2. Кредитни рејтинг земаља централне и источне Европе

Земља	Оцена
Бугарска	А
Чешка	АА
Мађарска	А
Пољска	А+
Румунија	БББ+
Русија	БББ
Србија	ББ-
Словачка	ААА
Словенија	ААА

Извор: *Standard & Poor's, Credit Ratings, February 2009.*

Будући да је Србија оцењена као земља у коју није пожељно инвестирати, њој би само споразум са ММФ-ом помогао да пошаље сигнал свету да је земља под контролом Фонда, што би јој била донекле гаранција да може да тражи кредите и код других кредитора, разуме се уз велике тешкоће. С друге стране, развијене земље које имају новац биће још бојажљивије према Србији, и због рецесије неће бити спремне да улазе у још веће ризике улагања, јер не знају шта њих може задесити у будућности.

Неке земље су веома осетљиве на привредна кретања каква су сада у Србији. Стога су њихове банке посебно опрезне при кредитирању у српску привреду. Чак и ако рескирају да уложе новац

односно дају зајам за српску привреду, логично је да цена позајмице буде висока као и услови кредитирања. Пошто ће кредити из иностранства бити ограничени, а домаћих извора више неће бити, ситуација на економској сцени Србије ће се још више погоршава-ти, односно криза ће се интензивирати.

Ако Србија не смањи порез на доходак и добит и предузетницима не помогне да послују из властите акумулације, а не из скупих кредита, и ако се настави са великом јавном потрошњом, онда ће криза у коју је Србија већ ушла имати разорно дејство. Потрошња се мора смањити ради тога што би задуживање без штедње било само пролонгирање проблема, што не би дало решење на дужи рок, већ само огромне проблеме будућим генерацијама. Србију неће спасити краткорочне антирецесијске мере, будући да су то тек “ватрогасне мере” кратког домета које не могу надоместити непостојање концепта привредних и социјалних односа. У ствари, краткорочне антирецесијске мере нису довољне за дубину српског дужничко-поверилачког проблема из кога Србија неће изаћи лако. Из дужничког ропства се излази тешко и дуго, а можда и никада. Садашње експертске елите ове земље не схватају дубину проблема.

ГУБИТАК ЕКОНОМСКЕ НЕЗАВИСНОСТИ И ПОЛИТИЧКОГ СУВЕРЕНИТЕТА

Многи “привилеговани моћници” су се у прошлом режиму обогатили и, када је све пропало, брзо су се додворили новој власти. Многи су се обогатили и у овоме режиму. Није тешко наслутити коме ће се приклонили сутра. Опет “новој” власти. Привилеговани опчињени својом моћи мисле да могу опстати. Али, изгледа да не схватају да њихове тренутне привилегије и прикупљени капитал стечен проблематичном приватизацијом, као и разним другим привилегованим радњама, могу нестати у свеопштем пропадању земље и губитком њене економске моћи. Најбољи пример је светска економска криза с краја 2008. године која је истопила капитал многих највећих светских богаташа¹³⁾.

13) Према овогодишњој листи америчког магазина Форбс, закључно са подацима од 13. фебруара 2009. године, 793 особе на свету имају богатство које се изражава најмање десетозифреним бројем, док их је прошле године било 1.125. Њихово укупно богатство је мање за две хиљаде милијарди и сада износи 2.400 милијарди долара. Карактеристично је да је први пут од 2003. године Форбсова листа супербогаташа скраћена за 335 имена. Ово само потврђује да најуспешнији људи на планети не могу да се снађу, боље од оних људи који то нису, у овој глобалној економској кризи.

Разуме се да са настајањем глобалне економске и финансијске кризе не могу бити поштеђени ни привилеговани појединци у Србији. Нарочито они појединци који су се богатали на рачун приватизације односно “распродаје” предузећа у земљи. Међутим, далекосежније последице погрешне приватизације у Србији јесу њени негативни ефекти везани за губитак економске независности и политичког суверенитета.

Проблем губитка економске моће земље сугерише на данас јако актуелно питање: када ће се престати са распродајом стратешки важних предузећа у Србији?

Влада Србије углавном продаје предузећа која већ успешно послују, упркос чињеници да се не смеју продавати стратешки важне гране за државу. Ако се продају те гране, држава ће изгубити економску независност, а са њом и суверенитет. Србија данас није суверена. Земља је политички суверена онолико колико је економски независна од финансијских центара моћи. Са губитком суверенитета Србија је себе дисквалификовала као равноправног партнера у економским одлукама.

Бројни су примери у којима је интерес појединаца изнад економског интереса земље. Догађања на политичкој сцени и веома честе афере везане за корупцију и криминал које воде и до самог врха где се доносе веома важне одлуке за Србију, поткопавају поверење не само у економски систем, већ и у целокупни систем власти. Ти и низ других проблема отежавају поновну афирмацију тржишне економије у Србији која захтева стављање акцента на стварање таквих власничких и институционалних структура које би покретале банке и корпорације на принципима економског интереса, а не интереса појединаца.

Имовинска права морају да почивају на друштвеним нормама, у која спадају разумна ограничења безакоња (заштита од пљачкашких активности), заштита од арбитарних (произвољних) ак-

У магазину Форбс наведено је да Њујорк сада има највише милијардера, и то 55, док је у Москви њихов број пао са 87 на 32 милијардера. Бил Гејтс је поново најбогатији човек на свету, са 40 милијарди долара, премда је за годину дана изгубио 18 милијарди долара. Удар кризе добро су осетили руски олигарси, чији се број за годину дана више него преполовио. Богатство руских олигарха због економске кризе смањило се последњих годину дана за 66 одсто. Према оцени руског часописа Финанс, закључно са 31. децембром 2008. године, број доларских милијардера пао је са 101 на 49, а један од највећих губитника у кризи је Олег Дерипаска, који је прошле године био на челу листе најбогатијих у Русији са 40 милијарди долара, и девети на светској Форбсовој листи, а сада се високо котира међу највећим губитницима, јер је акцијски капитал заложико за кредите, што је било погрешно јер су “банке дошле по своје”. Крајем 2008. године најбогатији Рус је био Михаил Прохоров који је имао капитал од 14,1 милијарду долара. Међутим он је са настанком финансијске кризе изгубио много свога богатства, па ипак је са 9,5 милијарди долара сада најбогатији Рус, јер је продавао имовину у право време.

тивности власти које ометају пословне активности, и праведним и предвидивим механизмима за решавање спорова. Ипак, све док земља нема јаке институционалне способности, софистициране реформе неће уродити плодом.

Када страни капитал улази у неку земљу обично он иде у две фазе. У првој највећи део инвестиција долази ради покривања домаћег тржишта. Највероватније да ће у Србији ова фаза трајати још коју годину. Типични примери за ову фазу су инвестиције Меркатора, Коре, Веропулоса. Слична ситуација је и код приватизације - прво су продате цементаре. У другој фази, која сада полако започиње, стране фирме се лоцирају у Србији да би искористиле њену релативно јефтину и квалитетну радну снагу, географски положај, а донекле и ради њених природних ресурса.

Но, озбиљне ризике носи приватизација предузећа и стратешких компанија по сценарију владе Србије. Продаја предузећа и компанија које су од стратешког значаја за земљу до сада је била упитна због њихових ниских цена, па се стиче утисак да не постоје јединствени критеријуми, јер политичар може арбитрарно одредити купца, што отвара простор корупције.

Приватизација је од самог почетка била нетранспарентна, па власници сумњивих квалитета су куповали и купују предузећа. О нетранспарентности приватизације од 2000-те године до данас говоре многи примери (Црвенка, Ветеринарски завод у Београду, проблеми са акцијама Апатинске пиваре, НИС и др.).

Шећеране су неповратно изгубљене. Подсећања ради, купац српске шећеране – Црвенка – је национална грчка компанија која је сто одсто власништво државне Агро-банке. Пошто није било логично да државну имовину Србије приватизује грчка државна банка, отвара се ново питање: да ли неко размишља о томе ко овде зарађује?

Исто тако, уговор о продаји Сартида био је неповољан за повериоце, и запослене у железари, али и државу. Конзорцијум банака је замерио влади Србије и стечајној управи Сартида што је продаја железаре уговорена са америчким произвођачем челика УС Стилом у току стечајне процедуре без јавног тендера и за свега 21,3 милиона долара, без обавезе преузимања дуга концерна. Банкарски, при томе нису тврдили да је процедура била нелегална, али су казали да није испоштовано основно начело стечаја, а то је да се повериоци намирају што је боље могуће. Позивајући се на процене међународних експерата из Bank Austria Kreditanstalt може се закључити да је Сартид вредео неколико пута више од цене по ко-

јој је продат, а да је боља цена могла да се постигне на тендеру. Нажалост, има још оваквих случајева “проблематичне” распродаје државне имовине.

После треће велике тендерске приватизације у Србији, власник 70 одсто капитала компаније Беопетрол постао је руски нафтни гигант Лукоил. Ова компанија је за капитал Беопетрола понудила 117 милиона еура, обавезавши се да инвестира додатних 85 милиона еура, а да за социјални програм обезбеди осам милиона еура. Једна нејасноћа око приватизације Беопетрола била је нерешен спор са хрватском ИНО-м и њеним полагањем права на Беопетрол.

Чињеница је да је трансформација власништва предузећа у јавном сектору неопходна. Али се мора поред облика својине (приватни и мешовити) прецизно дефинисати улогу власника – његова права, обавезе и одговорности – и ризици које ова трансформација власништва са собом носи.

Јако је неодговорно када представници владе Србије не знају како послује нека компанија која сада има новог власника, а која је од изузетне важности за државу. Пример за ову тврдњу је Нафтна индустрија Србије (НИС). Реч је о томе да су се појавила два различита финансијска извештаја о пословању НИС-а у 2008. години. Док нови већински власник НИС-а компанија Гаспромнефт тврди да је према завршном рачуну компанија у 2008. години имала губитак¹⁴⁾ од 3,8 милијарди динара или скоро 40 милиона еура, дотле у Министарству финансија тврде да је пре уласка Руса у компанију постојала добит од 2,3 милијарде динара.

Различити финансијски извештаји бацају сенку сумње да се у овој компанији нешто није радило како ваља. Међутим, различити ставови представника државе и Гаспромнефт-а су недопустиви. Још је проблематичније то што према купопродајном уговору Руси морају да имају “позитиван глас” државе Србије да би се усвојио финансијски извештај. Али је нејасно од кога су га и да ли су га уопште добили када су предочили свој финансијски извештај. Или можда Гаспромнефт на овај начин избегава да плати дивиденду држави од 12 милијарди динара.

С друге стране, због проблема у свакодневном пословању на које наилазе инострани инвеститори присутни на српском тржишту лежи одговор због чега за сада многе озбиљне мултинаци-

14) То је податак који је, према финансијском извештају Гаспромнефт-а, саопштио Кирило Кравченко, нови директор НИС-а. Иначе ова руска компанија обезбеђује реализацију испуњавања програма модернизације и реконструкције производног комплекса НИС-а. Извор: Борба, 14-15 март 2009. године, и Политика, 18 март 2009. године.

оналне компаније још нису дошле у Србију. У недостатку јасног правносистемског оквира, инвеститори имају ризик од тога да ће им држава односно влада иницијално понудити атрактивне услове да би им касније наметнула захтеве који коштају¹⁵⁾.

Држава да би дошла до новца спремна је да приватизује “Јат ервејз” и да иде на тендерску приватизацију “Галенике”. Али, држава не сме продавати јавна предузећа, као на пример, “Телеком Србије” да би се обезбедили буџетски приходи, или “ЕПС” који мора остати у државном власништву.

Има и оних предузећа која због облика имовине и специфичне делатности, као на пример водоводи и топлане, требају остати у поседу локалне самоуправе.

Влада Србије треба да има стратегију о начину приватизације државних предузећа, која би требала да пређу у посед нових власника. Нови инвеститори, углавном страни, који буду имали више од половине капитала предузећа могу, користећи институционализовани механизам гласања, утицати на доношење одлука у складу са својим интересима. А тај проблем неравноправности свих акционара последица је неразвијеног корпоративног управљања у Србији.

Најбољи пример за ово је случај Србијагаса. Грешка је направљена када је српска страна приликом потписивања међународног споразума с Русијом потписала меморандум, који није обавезујући, а није потписала уговор, о завршетку градње “Банатског Двора”. Ради се о томе да “Банатски Двор” можда неће бити регионално складиште гаса, како је то Србија желела и рачунала на приличну новчану зараду. Сада је питање да ли ће имати било какву зараду пошто су Русија и Мађарска потписале документа о изградњи мађарског дела гасовода Јужни ток и подземног складишта гаса, чији је капацитет до 1,3 милијарде кубних метара.

Тиме је Србија доведена у независан положај јер се уопште не зна хоће ли Руси улагати у пројекат¹⁶⁾ завршетка складишта “Ба-

15) Према тврдњама представника државе проблем са НИС-ом је настао због тога што нови власник Гаспромњефт није хтео да призна пребијање дугова између државе, НИС-а и три јавна предузећа (Јат ервејза, Путева Србије и Србијагаса) за испоручено гориво, битумен односно гас који су били око седам милијарди динара.

16) Србија је на зачелу тог важног пројекта, иако се зна да је заједничко српско-руско предузеће за градњу наведеног гасовода требало да буде основано још 25. маја 2008. године, а затим 1. марта 2009. године, када је поново одложено. Разлози за овакво одлагање држе се у тајности. Надајмо се да разлози нису недостатак гаса. Вероватно је у питању криза која је захватила и ову земљу. Наиме, “после година нафтног бума, који је државну касу пунио петродоларима а становништву цепове јачајући национално самопоуздање, Русија је сада у озбиљним финансијским проблемима”. У светлу података с почетка 2009. године, незапослено је 1,7 милиона људи у Русији, рубља је изгубила преко 30 одсто

натски Двор”. Практички ово значи да од странаца зависи целокупни пројекат, јер Србија нема новца да складиште напуни сама до пуног капацитета од око 800 милиона кубика гаса. С друге стране, Србија није у позицији да ангажује неког другог партнера за завршетак ових радова.

Због лоших потеза владе Србије складиште “Банатски Двор” може да буде оперативно складиште гаса из кога би Србијагас повлачио руски гас и плаћао га Русима. Овај сценарио је врло вероватан, пошто је великодушно поклоњено Русима да они у овом послу буду већински власник. Ово је још један пример како држава Србија односно њени представници у настојању да се брзо дође до новца продају и оно што не би смели продавати, јер се тако губи економска независност и политички суверенитет.

Када се догоди губитак економске независности и политичког суверенитета тада иностране мултинационалне компаније почињу да диктирају услове који нису нужно у складу с циљевима привредног развоја и макроекономске политике Србије. Стране компаније када уђу на српско тржиште почињу да диктирају услове на њему, да врше притисак на снабдеваче у вези са ценама и све краћим и строжим роковима испоруке, и да отежавају подизање стандарда. Њих не интересују проблеми незапослености и еколошки проблеми у Србији. И поред ризика улагања у Србију њих првенствено привлаче јефтина радна снага и ниски порези. Стране компаније прибегавају монополу, јер овде нема закона који спречавају монопол.

У целом свету постоје регулаторне институције које контролишу пословање мултинационалних компанија и других компанија. У Србији то није случај. Па опасност од дестабилизације макроекономског сектора је константно присутна.

Друштвену привреду треба приватизовати, али не по сваку цену. Посебно не по цену губитка економског суверенитета а ради страних директних инвестиција, којих ће због светске финансијске кризе бити све мање.

Такође, постоји велика опасност да најнеквалитетније стране директне инвестиције уђу на најосетљивије подручје, а то је експлоатација рудног богатства. То би могло да има за последицу вишедимензионалне негативне ефекте, пре свега, на животну средину, становништво, па и на саму српску владу. Наиме, велике

вредности у односу на долар. Ради тога је у Русији издвојено преко 14 милијарди долара помоћи крупним компанијама, као на пример Росњефти, националне нафтне компаније, и индустријског гиганта у власништву приватних акционара попут Русала, произвођача алуминијума, или Алфа групе - за отплату страних и домаћих дугова.

штете би могле настати због еколошког загађења, што би опет довело до расељавања локалног становништва. Неке транснационалне корпорације чак представљају озбиљну претњу по здравствено стање региона.

Мора се имати у виду и чињеница да мултинационалне компаније могу да потисну српску владу, онога момента када ова више не би могла својим сопственим економским и политичким инструментима да парира управљачким структурама страних компанија. Тада инострана финансијска олигархија почиње да диктира и условљава понашање влади Србије. То би могло да буде јако опасно.

ЕКОНОМСКА ОЧЕКИВАЊА – НАЈГОРЕ ТЕК ДОЛАЗИ !

Потпуно су нереална очекивања владе Србије да рецесија неће у великој мери погодити земљу, као што су нереални и подаци који су наведени у пројекцији за 2009. годину¹⁷⁾.

Планирани раст друштвеног производа од 3,5 одсто за 2009-ту годину, који се почетком те године у свим званичним прогнозама ММФ-а узимао као основа прорачуна за стабилност Србије, је тотално нереалан и мораће бити коригован наниже. Наговештај је да ће на њега политика имати трагичан ефекат, а нарочито када наступе дужничке тешкоће. Тренутни догађаји који имају директне ефекте на раст ризика земље имаће повратно дејство и на инвестиције, ниже буџетске приходе, веће трансфере за социјална давања, мањи привредни раст, мањак средстава од приватизације. У 2009. години ће бити масовног отпуштања радника и ради тога што током ове године истичу многи уговори о приватизацији. Према закону је предвиђено да после две године од куповине предузећа на аукцији послодавац стиче право да отпушта вишак запослених, док је у случају тендера тај рок пет година. До отпуштања радника би могло да дође у преко 300 предузећа.

Влада Србије би морала озбиљније да се понаша у условима економске кризе јер се стиче утисак да она није озбиљно схватила догађаје који ће тек да уследе.

Оно што јако забрињава у овом моменту јесте (као што је већ напред речено) изузетно низак ниво инвестиција, велико ристезање буџета на плате и пензије и немогућност раста извоза, сер-

17) Ту се наводи да ће инфлација (потрошачке цене) бити 8 одсто, раст ГДП-а 3,5 одсто, буџетски дефицит – максимум 1,7 одсто ГДП-а, дефицит текућег платног биланса 16 одсто ГДП-а, раст плата у јавном сектору – усклађиваће се са инфлацијом, замрзнуте пензије.

висирање дуга државе, као и велики дугови приватног сектора и становништва.

Стање у Србији наговештава неизбежне дужничке проблеме, који ће у раздобљу које долази постати још израженији. Способност земље да отплаћује дугове зависи од степена задужености, стопе раста, прилива директних страних инвестиција и прихода од приватизације. Тренутно стање у Србији је такво да је стопа задужености висока, стопе раста далеко испод очекиваних, директна страна улагања занемарива, а приходи од приватизације врло скромни, па због тога способност отплате дугова драстично опада. Спољни дуг¹⁸⁾ земље расте.

Ради тога ће главни проблем економије у 2009. години, који ће имати највећи утицај на привредна кретања у Србији, бити начин решавања сервисирања спољног дуга. Због глобалне кризе, Србији је отежан приступ међународним тржиштима капитала, што отежава рефинансирање иностраних обавеза земље које доспевају на наплату 2009. године. Криза у сервисирању дуга могла би бити јако опасна нарочито од 2009. до 2011. године јер би се рефлектовала на нову¹⁹⁾ привредну кризу са рецесијом. Не сме се занемаривати ни присуство проблема курсног ризика, због задуживања домаћег корпоративног сектора у страним валутама. Исто тако, удео сервисирања дуга у вредности извоза већ сада прелази 50 одсто, а то може изазвати још већу несташицу девиза. Ако би спољнотрговински дефицит у ГДП-у био смањен са 22,8 одсто из 2008. године на 18 процената у 2009. години за очекивати је да ће се девизне резерве још више смањивати.

Србија мора да учини све како би избегла немогућност отплате свог спољног дуга, односно настанак дужничке кризе и си-

18) Спољни дуг Србије у јануару 2009. године износио је 21,46 милијарди еура. У раздобљу од 2000. до 2009. године, спољни дуг изражен у доларима растао је по просечној годишњој стопи од 14,5 одсто, а просечно годишње повећање износило је 8,99 процената. Током 2008. године дуг посматран у еурима повећан је у односу на крај 2007. године за 22,54 милијарди еура, док је у односу на 2000-ту годину повећан за 86,96 процената.

Структура спољног дуга по рочности може се сматрати повољном, јер је дугорочни спољни дуг крајем јануара 2009. године износио 19,64 милијарде еура, што чини 91,52 одсто укупног дуга, а краткорочни дуг је износио 1,81 милијарду еура.

Структура спољног дуга по кредиторима крајем јануара 2009. године је била следећа. Дуг међународним финансијским организацијама износио је 3,98 милијарди еура односно 18,55 процената укупног дуга. Дуговање према Париском клубу поверилаца износило је 1,81 милијарду еура, од чега се 1,59 милијарди односи на консолидовани дуг, док Лондонском клубу поверилаца Србија дугује 894,5 милиона еура. Обавезе према осталим владама износиле су 683,2 милиона еура, а дуг према осталим кредиторима био је 12,19 милијарди еура што представља 60,1 одсто укупног дуга.

19) Аутор овога рада је доста пута у протеклим годинама, и пре наступања светске економске кризе, указивао на ефекте кризе која ће задесити Србију.

стемске финансијске кризе, јер би то могло довести до још снажнијег пада ГДП-а, уз озбиљне политичке, социјалне и економске последице, па чак и до банкротства земље.

Дубина глобалне финансијске кризе још није сагледана. Ако се не пронађе начин решавања проблема тзв. “токсичних обвезница”, криза европских банака могла би бити дубља од кризе на Wall Streetu²⁰.

Европска унија разматра могућност како да се помогне земљама чланицама и земљама кандидатима, стварним и потенцијалним, како би избегли опасност од банкротства. Земље у транзицији као и један број оних чије их банке кредитирају наилазе на проблеме при задуживању. Ради се о томе што оне не могу да пронађу кредиторе или је пак цена дуга сувише велика. А све се суочавају са растућим фискалним дефицитима будући да све привреде улазе у рецесију²¹.

Чак и земље које још увек одолевају кризи имају велике тешкоће при задуживању, ради смањене понуде кредита и због све строжијих услова задуживања. То практично значи да ће у годинама које следе Србија морати да нађе изворе додатних средстава за финансирање буџета, кроз приходе од приватизације, повећан прилив пореза или ново задуживање. У противном, плате свих оних који зависе од буџета и пензије мораће да буду знатно смањене.

Пошто се већ сада из владе Србије најављује да прихода од приватизације неће бити, и да неће бити смањења плата и пензија, једини извор финансирања буџета ће бити ново задуживање.

Држава Србија ће новим задуживањем под неповољним условима морати да рефинансирањем враћа камате на дуг. Али, поред спољног дуга постоји и велики унутрашњи дуг државе на основу издатих премија, на основу гаранција, дуга верским заједницама, грађанима, предузећима, итд.

20) Пројекције угледних америчких економиста (N. Roubini, S. Roach, D. Smick, R. Schiller и D. Baker) показују да је криза привреде САД дубља него што се очекивало и поручују: “Најгоре тек долази!”

21) Да би донекле ублажили рецесиону кризу која је захватила велики део планете озбиљне државе попут Немачке, Француске, Чешке... издвојиле су финансијска средства и направиле су мере помоћи како би рецесиони ефекти били мањи. Тако је на пример Немачка планирала минимум 9,4 милијарде еура за пореске олакшице за две године, затим програме преквалификације и смањење доприноса за здравствено осигурање. Француска је планирала 2,6 милијарди еура за смањење пореза породицама са ниским приходима, бенефиције за незапослене младе, помоћ отпуштеним радницима, програме преквалификације и већу дечју заштиту. Чешка је планирала 1,7 милијарди долара, и то за смањење доприноса за социјално осигурање, већа улагања у образовање, флексибилнија правила запошљавања ради отварања 50.000 до 70.000 нових радних места, мање авансне услуге за порезе.

Дуговања државе према приватним компанијама премашила су 68 милијарди динара, односно 719 милиона еура²²⁾. Највећи државни дужници су јавна предузећа, али и Министарство за Национални инвестициони план (НИП). Држава је данас један од највећих дужника, па је то и један од разлога због кога број неликвидних предузећа у Србији расте.

Окосницу економске политике у 2009. години ће представљати спровођење аранжмана са ММФ. Аранжман је упозорење потенцијалним иностраним инвеститорима (којих ће бити све мање због финансијске кризе) да је садашњи економски простор Србије под контролом ММФ.

Србија је 2008. године са ММФ преговарала о стендбај кредиту од 520 милиона долара. Но, почетком 2009. године влада је схватила да та средства нису довољна. Због тога се са Међународним монетарним фондом у јануару 2009. године договорила о стендбај аранжману односно о зајму од 402,5 милиона еура за подршку макроекономској стабилности.

Али, због забрињавајућег нарушавања макроекономске стабилности у земљи већ средином марта 2009. године су представници ММФ-а започели разговоре са представницима владе Србије. Влада очекује да ће са Фондом закључи споразум о позајмици од чак три милијарде еура. Две милијарде би биле резервисане за ову годину (углавном за поправљање девизних резерви) и једна милијарда је планирана за 2010. годину. Поред тога, Србија ће тражити од Европске уније односно Европске комисије око 400 милиона еура, и 300 милиона долара од Светске банке због јачања буџета²³⁾.

То значи да је задуживање код ММФ-а једина алтернатива за Србију. Међутим, ММФ ће поставити услове који се односе на смањење јавне потрошње, што ће се прво одразити на плате и пензије.

Србија мора под хитно да драстично смањи јавну потрошњу и да истовремено колико је могућно повећа приходе државног буџета. Ако се то не уради рефлексива ће бити снажна на раст инфлације на средњи и дужи рок, повећање референтне каматне стопе НБС и скупље кредите у земљи.

Убацивање свежег новца од стране ММФ-а у Србију ће бити од велике важности између осталог и ради ублажавања веома далекове кризе курса динара. Другачије речено, без помоћи ММФ-а веома брзо би наступио увод у банкротство државе, привреде и грађана према иностраним кредиторима.

22) Извор: Унија послодаваца Србије, Блиц, 8. март 2009. године, стр. 5.

23) Дневни лист Политика, 20. фебруар 2009. године.

Тренутно је највећи проблем за земљу дуг приватног сектора. Само у 2008. години су компаније узеле седам милијарди долара бруто кредита. Овај проблем дуга приватног сектора мора да се реши репрограмом. Ако се то не уради, односно ако банке почну да наплаћују своје дугове, последице по саму привреду би биле катастрофалне. Дошло би до даљег гушења привреде. Како би се ублажиле негативне последице, уколико компаније не могу да врате дуг – држава мора да им прискочи у помоћ.

Проблеми регије дубоко су повезани с остатком Европе, јер су домаће банке у власништву матичних банака из ЕУ, па решење кризе у којој се налази Србија лежи искључиво у координираном одговору Европске уније и међународних финансијских институција, а посебно ММФ-а.

Ради озбиљности глобалне економске кризе ММФ је већ упутио кредите укупне вредности 52 милијарде еура Србији, Мађарској, Летонији, Украјини и Белорусији. Али, нови кредити које би Фонд требало да понуди истоку Европе скоро да превазилазе његове садашње капацитете за позајмљивање.

Ради тога Србија мора и сама адекватним мерама да смањује буџетски дефицит. У противном земља ће запасти у још већи проблем, јер је буџет далеко слабији него што се очекивало да ће бити. Влада Србије озбиљно мора да се позабави смањењем постојећег буџета за око 20 одсто, смањењем плата у јавном сектору, затим укидањем канцеларије за НИП (јер је њена сврха управо подстицање јавне потрошње) и смањењем броја запослених у државној администрацији.

Будући да економски труст мозгова у Србији није способан да сам адекватним мерама смањује буџетске издатке, јер се и сам понаша веома расипнички, покушаће да се заклања иза захтева ММФ-а који, разуме се, неће дозволити повећање дефицита. То значи да добијени новац од ММФ-а држава ће морати употребити на развојне пројекте, а не као до сада на прегломазну државну администрацију.

О нужности смањења државне администрације најбоље говоре следећи подаци. Државна администрација се од 2001. године на републичком нивоу учетворостручила. Тада је било 8.099 запослених²⁴⁾ док данас броји више од 28.000 запослених, и то без МУП, БИА и војске. До оваквог стања је довело неконтролисано задовољавање прохтева лидера странака, па се администрација неконтролисано увећавала. Тотално је неразумно за државу Србију

24) Гоати В., Блиц, 21. фебруар 2009. године, стр. 3.

да њена влада данас има четири потпредседника и 24 министарства. То нема ниједна земља на свету.

Неразумно је и јако неодговорно од представника државе Србије да јавно говоре о потреби смањења јавне потрошње, а они сами расипају новац пореских обвезника. За државу и власт која треба да буде социјално одговорна забрињавајуће је што губи поверење народа, јер се намеће питање и ствара сумње колико је новца држава заиста потрошила и колико се милиона још увек троши под велом “државне тајне”.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Скупа држава се не може више имати, а поготово не у условима рецесије. Ради тога треба увести више дисциплине и нову културу понашања у друштву.

Политичка елита у Србији се понаша веома комотно или боље рећи неодговорно, пошто нема воље да се реформише јавни сектор, а то је основни циљ трансформације ка тржишној привреди; нема озбиљне реформе привредне регулативе, тако да је пословни амбијент доста лош; а нема ни склоности да се привредна политика заснива на правилима, а не на арбитарним одлукама. Владавине права у Србији нема из политичких разлога. Приватни сектор је монополисан искључиво због блиске везе између пословних људи, углавном сумњивих квалитета, и оних на власти.

“Нико нема право да се понаша као што се понашао претходних година. Мора да се развргне веза између криминала, политике, привреде и правосуђа да би Србија имала шансу за бољу будућност. Гаранција је у друштвеним реформама. Трошимо више него што зарађујемо. Данас таква потрошња може бити допринос нашој деструкцији”²⁵⁾

Међутим, управо је и на Бизнис форуму на Копаонику, названом српски Давос, показано да влада нема прави програм за решавање економске кризе, и ублажавање рецесије у којој се земља већ налази.

Уместо конкретних мера – везаних за пореске олакшице породицама са ниским приходима, бенефиције за незапослене младе, смањење доприноса за социјално осигурање, смањење доприноса за здравствено осигурање, већу дечју заштиту, заштиту пензионера и најсиромашнијег стратума становништва, политику запосле-

25) Тако је оценио тренутно стање у земљи председник Србије Борис Тадић на Бизнис форуму на Копаонику. (Извор: Борба, 3 март 2009. године, стр. 7.)

ности везану за програме преквалификације, помоћ отпуштеним радницима и помоћ незапосленима, програме отварања нових радних места, и политику образовања кроз веће улагање у науку и образовање јер је знање капитал сваке земље – чланови владе и њихови сарадници приказали су на Копаонику скупу представу за политичке и финансијске моћнике која је названа “економско саветовање”. Пре би се могло рећи да је то била представа знања без карактера и бизниса без морала.

Друго је питање – колико је новца потрошено на Копаонику за луксузирање “српских спаситеља” од финансијске кризе односно рецесије у коју Србија тоне. Експерти нису предочили које ће антирецесијске мере српска влада и антидефлаторне мере централна банка предузети, као што нису дали одговоре којим мерама да се заиста “развргне” спрега криминала, политике, привреде и правосуђа.

Сигнал који је “са атрактивне планине” послат грађанима Србије, у време када велики део становништва једва преживљава, најбоље говори о искреној жељи владе да се стварно крене у смањивање јавне потрошње. Једно је сигурно – криза у Србији би могла да буде далеко тежа него што се очекивало, па чак и упркос сарадњи са ММФ-ом да ублажи рецесију. Српске политичке и финансијске експерте и тајкуне криза ће “мало” дотаћи. Народ ће платити рачун за промашену будућност.

Зато нико нема право, па ни српска финансијска олигархија, да своје приватне и партијске интересе ставља изнад интереса народа ове земље. Да не би било још трагичнијег економског, социјалног и моралног пропадања становништва у Србији требало би да се моментално прекине са политичким неморалом и почне размишљати у другој алтернативи – а та друга алтернатива је будућност ове земље. Једно је сигурно. Ако се ништа не промени на плану садашњег економског стања у земљи али и на плану политичке културе елите – Србија ће још дуго бити у зони сумрака са тенденцијом да потоне у мрак.

ЛИТЕРАТУРА

- Бекс У., : *Моћ против моћи у доба глобализације*, Нова свјетскополитичка економија, Школска књига, Загреб, 2004.
- Бекс У., Гранде.Е. : *Козмополитска Еуропа*, Друштво и политика у другој модерни, Школска књига, Загреб, 2006.
- Грк С.: Србија: садашњост и будућност у озрачју економских детерминанти, *Serbia: the presence and the future in the aura of economic determinants*,

Plenary Lectures, in Proceedings: Dependability and quality management ICDQM-2008, 11th International conference, Belgrade, Serbia, 18-19 June 2008, str. 19-30.

Грк С.: Ограничења и могућности развојне политике Србије, *Анали Економског факултета у Суботици*, бр.19, Универзитет у Новом Саду, Економски факултет Суботица, 2008, стр. 11-21.

Snežana Grk **SERBIA IN THE RECESSION TWILIGHT ZONE**

Summary

The most serious problems Serbia is facing are the inefficient state bureaucracy, political culture of the elites and the high level of corruption. Overall economic situation in Serbia is difficult due to fragile macroeconomic and economic perspectives. Of particular concern are the exceptionally low level of investments, increasing foreign trade deficit, increasing budget deficit, impossibility of export growth and debt servicing. If there will be no satisfactory inflow of accumulation from abroad, a crisis in debt servicing will occur which will reflect on economic crisis. Bringing the country to the verge of economic collapse – because of the macroeconomic instability that would reflect on an economic crisis with recession and which would also rapidly expand onto financial instability – does not leave enough maneuvering space to the Serbian government in which it could act. The future of this country is uncertain once it will have nothing to sell. The only way out is new credit arrangements with international financial institutions in general, and with the International Monetary Fund (IMF), in particular.

Key words: *economic crisis, corruption, loans, debt servicing, political culture of the elites.*